

УДК 347.441

 DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.2529910>
О.П. БІЛАН,

 аспірант Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, м. Київ, Україна; e-mail: o.bilan1974@gmail.com;

 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1507-1499>

ОСНОВНІ КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ ПРАВочИНІВ, ЯКІ ПОРУШУЮТЬ МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ СУСПІЛЬСТВА

A.P. BILAN,

 Postgraduate Student of a Ph.D., Koretsky Institute of State and Law of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine; e-mail: o.bilan1974@gmail.com;

 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1507-1499>

THE MAIN QUALIFYING ATTRIBUTES OF CONTRACTS, WHICH VIOLATE THE MORAL FOUNDATIONS OF SOCIETY

АНОТАЦІЇ (ABSTRACTS), КЛЮЧОВІ СЛОВА (KEY WORDS)

Розкрито поняття цивільно-правової категорії "моральні засади суспільства". Проведена кваліфікація та окреслені основні ідентифікуючі ознаки правочинів, зміст яких суперечить моральним засадам суспільства. Обґрунтована позиція про те, що основною кваліфікуючою ознакою антиморальних правочинів є їх спрямованість на порушення моральних засад суспільства, які (1) закріплені в цивільному законодавстві у формі конкретизованих цивільно-правових положень, (2) знайшли своє закріплення у формі цивільно-правових принципів, (3) не знайшли свого закріплення у цивільному законодавстві та існують в суспільстві у формі моральних правил поведінки. Обґрунтована можливість заповнення правових прогалів за допомогою категорії "моральні засади суспільства". З урахуванням розкритого змісту цивільно-правової категорії "моральні засади суспільства" та встановленої типології антиморальних правочинів, надане конкретизоване визначення правочинам, зміст яких суперечить моральним засадам суспільства.

Ключові слова: цивільне право; моральні засади суспільства; правочини

The concept of the civil legal category "moral foundations of society" was articulated. The qualification was carried out and the main identifying attributes of contracts, the contents of which contradict the moral foundations of society, were outlined. It was substantiated that the main qualifying attribute of anti-moral contracts is their focus on violation of the moral foundations of society, which (1) are enshrined in civil law in the form of specific civil law provisions, (2) are enshrined in the form of civil law principles, (3) are not enshrined in civil law and exist in society in the form of moral rules of conduct. The study analyzed and articulated the concept of the civil law category "moral foundations of society". It was established during the study that under the aforementioned category those moral foundations are understood, which: (1) found their normative consolidation in the form of specific civil law provisions; (2) found their consolidation in the form of civil law principles; (3) did not find their legislative consolidation and exist in society in the form of the corresponding moral regulators of public conduct. The above distribution of moral foundations of society is the basis for the legal identification of contracts, the content of which contradicts the moral foundations of society. In particular, it was suggested that the main qualifying attribute of anti-moral contracts is their focus on violating the moral foundations of society, which (1) are enshrined in civil law in the form of specific civil law provisions, (2) are enshrined in the form of civil law principles, (3) are not enshrined in civil law. In addition, the issue of judicial law-making was articulated, in particular, the possibility of filling the gaps in legislation with the category "moral foundations of society". It was concluded that the category "moral foundations of society" can be used as an additional criterion for assessing the legality of actions of subjects of civil-law relations. As a general conclusion, the concept of a contract was articulated, the content of which contradicts the moral foundations of society. In particular, it was suggested to understand the latest as the contract, the content of which is aimed at violating the minimum requirements of social morality, which are enshrined in civil law in the form of civil law norms and principles or which are not enshrined in legislation, subject to clear and obvious injustice of contractual stipulations and absence of legislative response to them.

Key words: civil law; moral foundations of society; contracts

Постановка проблеми

У сучасній юридичній науці право та мораль розглядаються як складові частини системи со-

ціального регулювання. Юридично оформлені права та вимоги моралі є взаємодоповнюючими елементами системи суспільних відносин.

У спеціалізованій літературі висловлюється позиція, відповідно до якої правові приписи базуються на загальнолюдських моральних цінностях. Останнє підтверджується висновком Конституційного Суду України [1], з якого випливає, що норми суспільної моралі мають безпосередній вплив на процес формування цивільного права та порядок реалізації суб'єктивних цивільних прав. Аналіз чинних положень Цивільного кодексу України (далі – ЦК) дає підстави стверджувати, що норми суспільної моралі встановлюють межі здійснення цивільних прав, обмежують свободу договірної діяльності, обмежують реалізацію права власності, обмежують право на самозахист, враховуються при визначенні умов заповіту¹. З наведеного переліку цивільно-правових норм варто виділити положення статей 203 та 228 Цивільного кодексу України, які обмежують свободу договірної діяльності категорією "моральні засади суспільства". Подібні за змістом норми існують у переважній більшості сучасних систем цивільного права, зокрема це ст.169 Цивільного кодексу Російської Федерації, статті 1108 та 1133 Цивільного кодексу Франції та параграф 138 Цивільного кодексу Німеччини. Слід зазначити, що обмеження принципу свободи договору моральними засадами суспільства є традиційно дискусійним питанням як для теорії, так і для практики континентального цивільного законодавства.

Так, ст.203 ЦК України встановлює вимоги, дотримання яких є обов'язковим для чинності правочину. Зокрема, згідно з ч.1 ст.208 ЦК України зміст правочину не може суперечити цьому Кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам. Відповідно до ч.1 ст.628 ЦК України змістом договору є його умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства. Недотримання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені ч.1 ст.203 ЦК України, є підставою для недійсності такого правочину (ч.1 ст.215 ЦК України). З наведеного вбачається, що зміст правочину не може суперечити: (1) цивільному кодексу та іншим актам цивільного законодавства; (2) інтересам

держави і суспільства; (3) моральним засадам суспільства.

Як вбачається з наведеного, однією з підстав недійсності правочину є його невідповідність моральним засадам суспільства (антиморальні правочини). При цьому в теорії та практиці цивільного права існують труднощі щодо юридичної кваліфікації зазначених правочинів. Зокрема, жодне з існуючих у Цивільному кодексі положень не містить визначення категорії "моральні засади суспільства" та, як наслідок, у цивільному законодавстві відсутні конкретизовані критерії для ідентифікації антиморальних правочинів. У зв'язку з цим станом на сьогодні актуальним є питання: за якими ознаками можна ідентифікувати правочин, зміст якого суперечить моральним засадам суспільства?

В юридичній літературі наявні публікації, які досліджують окремі аспекти недійсності правочинів, що суперечать моральним засадам суспільства. Зокрема, це наукові дослідження С.І. Шимон [2], А.І. Дришлюка, Я. Шаппа (Jan Schapp) та інших вчених.

Так, А.І. Дришлюк у розвідці норм моралі в системі джерел цивільного права України зазначив, що мораль (моральні засади) виступають в якості додаткового регулятора суспільних відносин та водночас є оціночним механізмом юридично вагомих дій. На його думку в одних випадках пряме регулювання таких дій не передбачене чинним українським законодавством, а тому вони потребують не тільки врегулювання, а й оцінки з точки зору суспільства та держави. В інших випадках законодавець для оцінки юридично значущих дій, які формально відповідають вимогам закону, впроваджує додатковий їх оціночний критерій – "моральність, моральні засади" та ін., які дозволять суду провести переоцінку вчинених дій або визначити межі здійснення відповідних суб'єктивних прав [3].

Ян Шапп у дослідженні тотожної категорії німецького цивільного права "добрі наміри", звернув увагу на те, що угода суперечить останнім у розумінні ч.1 § 138 Німецького цивільного кодексу в разі, якщо вона порушує мінімальні вимоги соціальної моралі або суперечить основоположним правовим принципам [4, с. 282]. Німецька судова практика для ідентифікації правочинів, які порушують вимоги соціальної моралі, використовує формулу, згідно з якою зміст угоди не повинен суперечити "почуттю пристойності всіх справедливо мислячих людей" [5]. У свою чергу, під правочинами, зміст яких суперечить осново-

¹ Дивись ст.ст.13, 19, 26, 203, 228, 300, 319, 1169, 1242 Цивільного кодексу України.

положним правовим принципам, прийнято розуміти ті, що порушують закріплені в главі першій Конституції ФРН основні права. Зокрема, це право на повагу до гідності людини, вільний розвиток особистості, свободу віросповідання, свободу пересування, свободу обирати професію і т. і. (статті 1–19 Конституції ФРН).

Проте, незважаючи на наявні дослідження, на сьогодні відсутня однозначна відповідь на поставлене вище питання. Відсутність доктринальних підходів та сталої судової практики з порушеного питання підтверджують необхідність проведення нових досліджень цивільно-правової категорії "моральні засади суспільства" в контексті недійсності правочинів. З урахуванням зазначеного головною метою статті є розроблення типових підходів для ідентифікації правочинів, зміст яких суперечить моральним засадам суспільства. Зокрема, останні розподіляються на три основні групи в залежності від того, яким моральним нормам вони суперечать. Це дозволяє легше ідентифікувати антиморальні правочини та надати їм конкретизоване правове визначення.

Правове визначення категорії "моральні засади суспільства"

Для досягнення поставленої мети необхідно, перш за все, з'ясувати, який зміст вкладає законодавець у цивільно-правову категорію "моральні засади суспільства"? В правовій літературі неодноразово підіймалися питання, пов'язані з визначенням змісту моральних засад суспільства, разом із тим, на сьогодні не існує однозначної відповіді на них.

Так, І.В. Руцак широко тлумачить категорію "моральні засади суспільства" і вважає, що під останньою слід розуміти такі загальнолюдські цінності, як добро, розумність, справедливість, чесність, повага до іншої особи та її інтересів [6, с.272]. Тобто, науковець виходить з того, що категорія "моральні засади суспільства" є оціночною, оскільки ЦК не містить її чіткого визначення. Відповідно, внаслідок своєї оціночності вона наповнюється змістом залежно від того, як її розуміють учасники цивільних правовідносин, що вносить в цивільне право певні елементи невідзначеності.

З іншої сторони, О.В. Дзера, Н.С. Кузнєцова, В.В. Луць вважають, що у будь-якому разі необхідно уникати розширеного тлумачення моральних засад суспільства, оскільки це може призвести до довільного визнання недійсним правочину, в якому поведінка його учасників не

містить ознак істотної суспільної небезпеки. За таких обставин правочин, який суперечить моральним засадам суспільства, має вважатися не чинним, якщо ці моральні засади у прямій чи загальній формі знайшли своє нормативне закріплення [7, с.347].

На нашу думку, до визначення категорії "моральні засади суспільства" необхідно підходити комплексно. Зокрема, під зазначеною категорією необхідно розуміти ті моральні норми, які: (1) знайшли своє нормативне закріплення у формі конкретизованих цивільно-правових положень; (2) знайшли своє закріплення у формі цивільно-правових принципів; (3) не знайшли свого законодавчого закріплення та існують у формі відповідних моральних регуляторів суспільної поведінки. Зокрема, до *перших* можна віднести положення Закону України "Про суспільну мораль" та інші законодавчі акти, які закріплюють в своїх положеннях норми моралі; до *других* – такі морально-правові імперативи, як справедливість, добросовісність та розумність (ст.3 ЦК України); до *третьих* – не закріплені в законодавстві, але існуючі у суспільстві морально-етичні правила поведінки. Як вбачається з наведеного, перша та друга групи є тими моральними нормами, які можуть піддаватись юридизації та бути закріпленими у цивільному законодавстві, а третя – ні. На останню цивільне законодавство посилається без деталізації її змісту, щоб компенсувати сувору формалізацію права тією гнучкістю, яка властива моральним оцінкам [8, с.47].

Основні види правочинів, зміст яких суперечить моральним засадам суспільства

На нашу думку, вищезазначений розподіл моральних засад суспільства доцільно покласти в основу юридичної ідентифікації правочинів, зміст яких суперечить моральним засадам суспільства. Останні, з урахуванням вищезазначеного розподілу норм суспільної моралі, доцільно розділити на три основні групи, а саме.

До *першого типу правочинів* можна віднести ті, що суперечать закріпленим у Цивільному кодексі та інших актах цивільного законодавства приписам. Наприклад, це можуть бути заборони, наведені в положеннях ст.2 Закону України "Про суспільну мораль". Зокрема, згідно зі ст.2 Закону, це можуть бути правочини, предметом яких є: виробництво та поширення продукції, яка має порнографічний характер; пропаганда війни, національної та релігійної ворожнечі; пропаганда фашизму та неофашизму; пропаганда неповаги

до національних та релігійних святинь; пропаганда наркоманії, токсикоманії, алкоголізму, тютюнопаління та інших шкідливих звичок. Слід підкреслити, що судова практика підтримує позицію, згідно з якою дотримання перелічених вище заборон є імперативним обов'язком відповідних суб'єктів, які здійснюють діяльність в цій галузі [9]. Також до першого типу правочинів можуть бути віднесені ті, які зобов'язують сторону опублікувати твір, який завдає шкоди здоров'ю та моральності населення (ч.2 ст.442 ЦК України). Крім того це можуть бути правочини, зміст яких суперечить закріпленим у ст.3 Конституції України загальнолюдським моральним цінностям (людське життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека) тощо.

Необхідно звернути увагу, що зазначені вище правопорушення будуть кваліфікуватись за ч.1 ст.203 ЦК України як такі, що порушують вимоги Цивільного кодексу або інших актів цивільного законодавства. Таке твердження ґрунтується на тому, що у вищезазначених випадках мова йде про порушення моральних приписів, які вже конкретизовані в цивільному законодавстві та набули статус норм права. Відповідно, в такому випадку мова може йти про порушення приписів ЦК або актів цивільного законодавства. При цьому категорія "моральні засади суспільства" у таких випадках відіграє роль додаткового (допоміжного), оцінчного критерію правомірності умов правочину. Адже відомо, що велика кількість нормативних положень, які містяться в законодавчих актах та мають оцінний характер (такі, як "груба необережність", "винятковий цинізм", "образа" та інші аналогічні положення), можуть отримати необхідну визначеність і реальну юридичну дію лише на підставі моральних критеріїв та моральних оцінок. На підставі цих же критеріїв та оцінок вирішуються принципово важливі юридичні питання під час розгляду юридичних справ, пов'язаних з притягненням до юридичної відповідальності, розміром відшкодування за нанесення моральної шкоди, з розірванням браку, позбавленням батьківських прав і т. і. [10, с.337].

Підсумовуючи, слід зазначити, що до першої групи антиморальних правочинів відносяться ті, що порушують закріплені у цивільному законодавстві мінімальні вимоги соціальної моралі. Категорія "моральні засади суспільства" в таких випадках, з огляду на моральний підтекст порушених умовами правочину цивільно-правових норм, виконує функцію додаткового

(субсидіарного) критерію оцінки правомірності змісту правочину.

До *другого типу правочинів* можна віднести ті, що суперечать закріпленим у Цивільному кодексі та інших актах цивільного законодавства цивільно-правовим принципам. У цьому випадку мова йде, перш за все, про закріплені у ст.3 ЦК України принципи справедливості, розумності та добросовісності. Перелічені принципи (1) мають моральне підґрунтя та (2) є морально-правовими лекалами для перевірки правомірності договірних умов. З чого слідує, що несуперечливість змісту правочину моральним засадам суспільства може оцінюватись через призму принципів справедливості, добросовісності та розумності. В зазначеному контексті останні виступають морально-правовими засобами обмеження принципу свободи договору (ч.3 ст.509 ЦК України). Як правильно з цього приводу зазначав В.П. Грибанов, протиправною є не тільки та поведінка, яка порушує конкретні норми права, але і та, що порушує правові принципи системи, галузі чи інституту права, хоча б така поведінка і не порушувала конкретні норми права [11, с.52].

Таким чином, зміст правочину не може суперечити принципам справедливості, розумності та добросовісності. Умови договору є несправедливими, якщо вони створюють істотний дисбаланс договірних прав та обов'язків на шкоду однієї із сторін. Принаймні такий висновок можна зробити з аналізу ст.18 Закону України "Про захист прав споживачів". При цьому обов'язок учасників цивільних правовідносин дотримуватись справедливості при здійсненні правочину закріплено двічі: вперше, коли норми справедливості згадуються в актах законодавства, та вдруге, коли законодавець безпосередньо вказує на обов'язкову відповідність змісту правочину моральним засадам суспільства, тобто справедливості [12]. Умови договору повинні відповідати принципу добросовісності, оскільки останній є імперативною вимогою, додержання якої за будь-яких обставин є беззаперечним обов'язком для всіх без винятку учасників цивільних відносин [13, с.106]. На думку Вищого господарського суду України застосування засад справедливості, добросовісності та розумності полягає в тому, що тексти законів, угод та їх виконання мають бути належними і справедливими стосовно усіх суб'єктів цивільних правовідносин та відповідати загальноновизнаним нормам обороту. При цьому концепція добросовісності може використовуватись судом у будь-якій ситуа-

ції, щоб виправити несправедливість, яка б мала місце, якщо б застосовувалися традиційні правила [14].

З огляду на вищезазначене, принципи справедливості, добросовісності та розумності можуть бути основою для перевірки умов правочину на їх відповідність нормам суспільної моралі. Відповідно в разі, якщо зміст правочину суперечить переліченим вище принципам, то такий правочин може бути визнаний недійсним з підстав, зазначених у ч.1 ст.203 ЦК України, тобто у зв'язку з невідповідністю його змісту моральним засадам суспільства.

Підсумовуючи, слід зазначити, що до другої групи антиморальних правочинів відносяться ті, які порушують закріплені у цивільному законодавстві принципи справедливості, розумності та добросовісності. Іншими словами, які порушують закріплені у формі цивільно-правових принципів вимоги суспільної моралі.

До *третього типу правочинів* відносяться ті, зміст яких суперечить не закріпленим у праві моральним засадам суспільства. В цьому випадку мова йде про ті моральні правила, які ще не сформовані у вигляді правових положень або принципів. Кваліфікація такого типу правочинів вкрай складна та вряд чи можлива у чіткій, конкретизованій формі, оскільки неможливо виділити з усього масиву існуючих норм соціальної моралі ті, які можуть бути порушені змістом такого правочину. Разом із тим, на нашу думку, такі невизначені моральні норми за певних умов можуть змінити свій статус та отримати закріплення в цивільному законодавстві. Зокрема, ознаки таких правочинів можуть бути встановлені судом під час розгляду конкретної судової справи в межах окремого правочину з урахуванням всіх фактичних обставин справи та характеру вчиненого сторонами правопорушення і його наслідків. Наприклад, у ситуації, за якої відсутні жодні законодавчі норми для визнання недійсним очевидно несправедливого правочину. В такому випадку суддя не має іншого виходу, ніж звернутись до оціночних категорій цивільного права, зокрема, до категорії "моральні засади суспільства". Процесуально це може бути обґрунтовано: (1) положеннями ч.2 ст.5 ЦПК України, згідно з якою, у випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспореного права, свободи чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму

рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону; (2) частинами 9 та 10 ст.10 ЦПК України, згідно з якими, якщо спірні відносини не врегульовані законом, суд застосовує закон, що регулює подібні за змістом відносини (аналогія закону), а за відсутності такого – суд виходить із загальних засад законодавства (аналогія права). При цьому слід враховувати заборону на відмову у розгляді справи з мотивів відсутності, неповноти, нечіткості, суперечливості законодавства, що регулює спірні відносини. Відповідно, за вказаних умов категорія "моральні засади суспільства" може виконувати функцію цивільно-правової норми "останньої інстанції". Тобто норми, до якої суди звертаються в останню чергу, за умови відсутності або неможливості застосування інших. У подальшому прийняте на підставі вищезазначених процесуальних положень судове рішення пройде перевірку в апеляційній і касаційній інстанціях та в разі, якщо залишиться в силі, стане основою для вирішення аналогічних справ. Адже, відповідно до ст.38 Закону України "Про судоустрій та статус суддів", до функцій Верховного Суду України відноситься узагальнення судової практики та забезпечення однакового застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом. У подальшому сформована Верховним Судом України практика може стати основою для прийняття нових або внесення змін у вже існуючі положення цивільного законодавства.

Таким чином, невизначені норми суспільної моралі можуть трансформуватись у цивільно-правові. Іншими словами, категорія "моральні засади суспільства" за певних умов надає можливість суддям фахово та своєчасно заповнювати правові прогалини і тим самим реформувати цивільне право.

Окремо необхідно зазначити, що застосування суддями оціночних положень, у випадках наявності прогалин у праві, є звичайною практикою для багатьох країн, саме у такий спосіб формуються нові законодавчі положення. Зокрема, на це звертають увагу такі науковці, як Гельмут Коїнг (Helmut Coing) [15] та Роско Паунд (Roscoe Pound) [16].

Таким чином, до третьої групи антиморальних правочинів відносяться ті, що порушують неохоплені (незакріплені) цивільним законодавством норми соціальної моралі. Чітка ідентифікація таких правочинів у цивільному законодавстві вряд чи можлива. Ідентифікаційні ознаки

таких правочинів встановлюються судом у кожному конкретному випадку з урахуванням обставин спірних правовідносин. Зокрема, суд у кожній конкретній справі встановлює: в чому полягає несправедливість умов договору та порушення моральних засад суспільства. При цьому застосування такого механізму можливо виключно за умови наявності прогалин у праві.

Висновки

Отже, до першої групи антиморальних правочинів відносяться ті, що порушують закріплені у цивільному законодавстві мінімальні вимоги соціальної моралі. До другої – ті, що порушують закріплені у формі цивільно-правових принципів вимоги суспільної моралі. До третьої – ті, що порушують неохоплені (незакріплені) цивільним законодавством норми соціальної моралі, ознаки таких правочинів у кожному окремому випадку з'ясовуються судом під час розгляду конкретної справи.

Наведені вище висновки дозволяють сформулювати визначення правочину, зміст якого супе-

речить моральним засадам. На нашу думку, таким є правочин, зміст якого суперечить вимогам соціальної моралі, які закріплені у цивільному законодавстві у вигляді цивільно-правових положень або основоположних принципів. Також, таким є правочин, зміст якого суперечить ще неохопленим (незакріпленим) цивільним законодавством вимогам соціальної моралі, за умови явної та очевидної несправедливості умов правочину та відсутності законодавчого реагування на такі порушення.

Наостаннє необхідно зазначити, що на практиці достатньо не просто кваліфікувати порушення змістом правочину моральних засад суспільства. Це підтверджується фактично повною відсутністю судової практики щодо визнання правочинів недійсними у зв'язку з порушенням моральних засад суспільства. Відповідно, очевидним є те, що станом на сьогодні ідентифікуючі ознаки антиморальних правочинів потребують додаткових, ґрунтовних наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рішення Конституційного Суду України: від 02.11.2004 у справі № 1-33/2004. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>.
2. Шимон С. І. Відповідальність змісту правочину моральним засадам суспільства як умова його дійсності. *Юриспруденція: теорія і практика*. 2009. № 7. С. 24–30.
3. Дрішлюк А. І. Норми моралі в системі джерел цивільного права України. *Приватне право і підприємництво*. 2014. Вип. 13. С. 35–38.
4. Шапп Ян. Система германского гражданского права: учебник. М.: Междунар. отношения, 2006. 360 с.
5. Reichsgericht (RG), Urteil vom 11. April 1901, Az.: V1 443100 = 48, 114, 124.
6. Руцак І. В. Правочини, що порушують публічний порядок, і їх недійсність: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2012. 19 с.
7. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2-х т. / [Кузнєцова Н. С., Дзера І. О., Коссак В. М. та ін.] ; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцовой, В. В. Луця. 2-ге вид. перероб. і доп. К.: Юрінком Інтер, 2006. Т. 1. 832 с.
8. Валігура К. Ю. "Моральні засади суспільства" як оціночна категорія цивільного права та її вплив на формування механізму цивільно-правового регулювання. *Право і суспільство*. 2016. № 1. С. 46–51.
9. Постанова Окружного адміністративного суду м. Києва: від 25.06.2010 у справі № 2а-493/10/2670. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/10266372>.
10. Алексеев С. С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. М.: Статут, 1999. 712 с.
11. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. М.: Статут, 2001. 411 с.
12. Жорнік М. О. Виконання завдань цивільного судочинства у справах про визнання правочинів недійсними. *Наше право*. 2013. № 13. С. 160–165. 8.
13. Примак В. Д. Відшкодування моральної шкоди на засадах справедливості, розумності й добросовісності: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2014. 432 с.
14. Постанова Вищого господарського суду України: від 26.09.2012 № 5011-71/2822-2012. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26211768>.
15. Helmut, Coing. (1987). Analysis of Moral Values by Case-Law. *Washington University Law Review*, 65 (4). 711–721. Retrieved from: https://openscholarship.wustl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2102&context=law_lawrevie
16. Roscoe, Pound. (1945). Law and Morals – Jurisprudence and Ethics. *North Carolina Law Review*, 23 (4). 185–222. Retrieved from: <http://scholarship.law.unc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1651&context=nclr>.

REFERENCES

1. *Rishennya Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny* [Decision of the Constitutional Court of Ukrain]. (02.11.2004 u spravi No 1-33/2004). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04> (in Ukr.).
2. Shymon, S. I. (2009). Vidpovidal'nist' zmistu pravochynu moral'nym zasadam suspil'stva yak umova yoho diysnosti [Responsibility of the contents of the transaction to the moral principles of society as a condition of its validity]. *Yurysprudentsiya: teoriya i praktyka*, (7). 24–30 (in Ukr.).
3. Drishlyuk, A. I. (2014). Normy morali v systemi dzherel tsyvil'noho prava Ukrayiny [The norms of morality in the system of sources of civil law of Ukraine]. *Pryvatne pravo i pidpryyemnytstvo*, (13). 35–38 (in Ukr.).
4. Shapp, Yan. (2006). *Sistema germanskogo grazhdanskogo prava: uchebnyk* [The system of German civil law: the textbook]. Moskva: Mezhdunar. otnosheniya (in Russ.).
5. Reichsgericht (RG), Urteil vom 11. April 1901, Az.: V1 443100 = 48, 114, 124.
6. Rushchak, I. V. (2012). *Pravochyny, shcho porushuyut' publichnyy poryadok, i yikh nediyisnist'* [Lawsuits that violate public order, and their invalidity]. Extended abstract of candidate's thesis (12.00.03). Kyiv (in Ukr.).
7. Kuznyetsova, N. S., Dzera, I. O., Kossak, & V. M. et al. ; Dzera, O. V., Kuznyetsova, N. S., & Luts', V. V. (Eds.). (2006). *Naukovo-praktychnyy komentar Tsyvil'noho kodeksu Ukrayiny: u 2-kh t.* [Scientific and practical commentary of the Civil Code of Ukraine: 2 t.]. Kyiv: Yurinkom Inter, T. 1 (in Ukr.).
8. Valihura, K. YU. (2016). "Moral'ni zasady suspil'stva" yak otsinochna katehoriya tsyvil'noho prava ta yiyi vplyv na formuvannya mekhanizmu tsyvil'no-pravovoho rehulyuvannya ["Moral principles of society" as an estimated category of civil law and its influence on the formation of the mechanism of civil law regulation]. *Pravo i suspil'stvo*, (1). 46–51 (in Ukr.).
9. *Postanova Okruzhnogo administratyvnoho sudu m. Kyiva* [Resolution of the District Administrative Court of Kyiv]. (25.06.2010 u spravi No 2a-493/10/2670). Retrieved from: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/10266372> (in Ukr.).
10. Alekseyev, S. S. (1999). *Pravo: azbuka – teoriya – filosofiya: Opyt kompleksnogo issledovaniya* [Law: ABC - Theory - Philosophy: An Experience of Comprehensive Research]. Moskva: Statut (in Russ.).
11. Gribanov, V. P. (2001). *Osushchestvleniye i zashchita grazhdanskikh prav* [The exercise and protection of civil rights]. Moskva: Statut (in Russ.).
12. Zhornik, M. O. (2013). Vykonannya zavdan' tsyvil'noho sudochynstva u spravakh pro vyznannya pravochyniv nediyisnyy [Execution of the tasks of civil proceedings in cases of recognition of transactions invalid]. *Nashe pravo*, (13). 160–165 (in Ukr.).
13. Prymak, V. D. (2014). *Vidshkoduvannya moral'noyi shkody na zasadakh spravedlyvosti, rozumnosti y dobrosovisnosti: monohrafiya* [Compensation for non-pecuniary damage based on fairness, reasonableness and conscientiousness: monograph]. Kyiv: Yurinkom Inter (in Ukr.).
14. *Postanova Vyshchoho hospodars'koho sudu Ukrayiny* [Resolution of the Supreme Economic Court of Ukraine]. (26.09.2012 No 5011-71/2822-2012). Retrieved from: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26211768> (in Ukr.).
15. Helmut, Coing. (1987). Analysis of Moral Values by Case-Law. *Washington University Law Review*, 65(4). 711–721. Retrieved from: https://openscholarship.wustl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2102&context=law_lawrevie.
16. Roscoe, Pound. (1945). Law and Morals – Jurisprudence and Ethics. *North Carolina Law Review*, 23(4). 185–222. Retrieved from: <http://scholarship.law.unc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1651&context=nclr>.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО СТАТТЮ (ARTICLE INFO)

Published in:

Форум права: 53 pp. 6–12.

Related identifiers:

10.5281/zenodo.2529910

http://forumprava.pp.ua/files/006-012-2018-5-FP-Bilan_3.pdf
http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2018_5_3.pdf
License (for files):

Creative Commons Attribution 4.0 International

Received: 18.10.2018

Accepted: 23.11.2018

Published: 27.11.2018

Cite as:
Білан, О. П. (2018). Основні кваліфікуючі ознаки правочинів, які порушують моральні засади суспільства. Форум Права, 53(5). 6–12. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.2529910>.

 Bilan, O. P. (2018). Osnovni kvalifikuyuchi oznaky pravochyniv, yaki porushuyut' moral'ni zasady suspil'stva [The main qualifying attributes of contracts, which violate the moral foundations of society]. *Forum Prava*, 53(5). 6–12. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.2529910>.